

Політичний дискурс: особливості та функції

У статті розглядаються різні підходи до трактування поняття «дискурс», та проблеми, пов'язані з особливостями та функціями політичного дискурсу.

Ключові слова: *дискурс текст, політичний дискурс, політична комунікація.*

В статье рассматриваются различные подходы к определению понятия «дискурс» и проблемы, связанные с особенностями и функциями политического дискурса.

Ключевые слова: *дискурс, текст, политический дискурс, политическая коммуникация.*

The article deals with different approaches to the definition of the term «discourse» and the problems connected with the peculiarities and functions of the political discourse.

Key words: *text, discourse, political discourse, political communication.*

Зміни у політиці держави, перехід до демократії, до реальних подій у політичному житті країни привертають увагу до цієї області соціальних комунікацій. Політичний дискурс є відображенням суспільно-політичного життя країни, несе елементи її культури, загальні, національні специфічні та культурні цінності. Інтерес до вивчення політичного дискурсу виявляють представники різних професій і різних наукових дисциплін, а також найширші маси громадян. При цьому розглядаються всілякі проблеми, що пов'язані з функціонуванням мови в політичній сфері. Аналіз політичного дискурсу дозволяє виділити концепти й концептуальні опозиції, що є актуальними для певного етапу суспільного життя, вивчити тактики й стратегії спілкування, визначити універсальні й національно-специфічні особливості політичного дискурсу.

Мета даної статті полягає в тому, щоб в рамках загального визначення поняття дискурсу виокремити основні характеристики та функції політичного дискурсу.

Основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. ХХ ст. шляхом аналізу лінгвістичного контексту громадської думки. До класичних робіт з даної проблематики належать праці Т. ван Дейка, Ю. Габермаса, Р. Барта, Н. Ферклоу, П. Серію, а також дослідження вітчизняних авторів О. Баранова, О. Шейгал, Г. Почепцова. Вивченню дискурсу присвячено багато досліджень, автори яких тлумачать це явище в настільки різноманітних наукових системах, що сам термін «дискурс» став ширшим за термін “мовлення” [1: 227].

Багатозначність поняття “дискурс” зумовлена історією його становлення та певною невизначеністю місця дискурсу у системі існуючих категорій та модусів вияву мови. Дане поняття походить від латинського слова *discursus*, що буквально означає “блукати”. З часом термін набуває різноманітних значень. В перекладі з англійської *discourse* означає “мова, бесіда, виступ, діалогічна мова”, а у французькій мові *discours* – мовлення, прикметник “дискурсивний” одночасно набуває стійкого значення – “логічний, розумовий, опосередкований”. У словнику Якоба і Вільгельма Грімма *дискурс* має два значення: 1) діалог, бесіда; 2) мова, лекція.

Своєю появою поняття “дискурс” завдячує З. Харрису, який упровадив дистрибутивний метод і на його основі розглядав дискурс, як висловлення, надфразну єдність у контексті інших одиниць і пов’язаною з ними ситуацію. У науковій літературі 70-х років слово *дискурс* переважно вживається, як синонім слова *текст*. Ці два терміни – *дискурс* і *текст* ототожнювались, що пояснювалося відсутністю в деяких європейських мовах слова, відповідного франко-англійському “дискурс”, яке замінювалося терміном *текст*. Причому під *текстом* розуміють не лише певний продукт мовної діяльності, а й будь-яке явище дійсності, що має знакову природу і певним чином структуроване, наприклад, мітинги, дебати.

Відтоді термін “дискурс” набуває широкого застосування у сучасній лінгвістиці. У 1980-1990 рр. велика кількість лінгвістів досліджує дискурс. Водночас термін отримує всілякі визначення та тлумачення.

Дискурс називають “зануреним у життя” текстом, що вивчається разом з тими “формами життя”, які формують його: інтерв’ю, репортажі, наукові теорії, конференції, бесіди, тощо. Саме тому дискурс слід досліджувати в прагматично-ситуативному, у ментальному та інших аспектах. А прагматично-ситуативний аспект такого дослідження полягає у з’ясуванні зв’язності дискурсу, його комунікативної адекватності. Ментальний аспект передбачає вивчення впливу етнографічних, соціокультурних, психологічних умов на стратегії генерації та розуміння дискурсів у “живому мовленні” (discourse processing) [2: 87].

Лінгвістичне розуміння дискурсу в закордонних дослідженнях неоднозначні. Так, наприклад, Ю. Хабермас розумів *дискурс* як тип мовної комунікації, що передбачає раціональне, критичне осмислення цінностей, норм, правил соціального життя з єдиною метою – досягнення взаємного розуміння [3: 121].

Т. ван Дейк розглядав дискурс як суттєву складову соціокультурної взаємодії, характерними ознаками якої є інтерес, цілі та стилі.

П. Серіо. виокремлює 8 значень терміну “дискурс”:

- еквівалент поняття “мовлення”, тобто будь-який конкретний вислів;
- одиниця, яка за розмірами більша за фразу;
- вплив висловлювання на його отримувача з урахуванням ситуації; вислів в межах прагматики;
- бесіду, як основний тип висловлювання;
- мовлення з позиції мовця в протилежність розповіді, яка не враховує таку позицію;
- вживання одиниць мови, їх мовленнєву актуалізацію;
- соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань, наприклад, феміністичний дискурс;
- теоретичний конструкт, який призначений для дослідження умов виробництва тексту [1: 228].

Особливу зацікавленість представляють деякі положення вітчизняних лінгвістів. М.Л. Макаров визначає дискурс з точки зору формальної, функціональної та ситуативної інтерпретації [4: 2003].

У словнику політичної термінології дискурс визначається як вид мовної комунікації, орієнтований на обговорення й обґрунтування будь-яких аспектів дій, думок та висловлювань її учасників.

З лінгвістичної точки зору дискурс – це процес живого вербального спілкування, який характеризується великою кількістю відхилень від канонічного писемного мовлення.

З позицій сучасних підходів, “дискурс” – це складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвальні чинники: знання про світ, думки, установки, цілі адресата необхідні для розуміння тексту. Поняття “дискурс” характеризується параметрами завершеності, цільності, зв'язності, тобто всіма властивостями тексту, він розглядається одночасно й як процес, й як результат у вигляді фіксованого тексту. Суттєвою рисою дискурсу, що розуміється у широкому смислі, є його співвіднесеність з конкретними учасниками акту(мовець і слухач), а також з комунікативним наміром мовця певним чином впливати на слухача.

Враховуючи параметри дискурсу, виокремлюють та досліджують його певні види (педагогічний, військовий, політичний, критичний, науковий, юридичний та ін.). Вищевказані дискурси підлягають вербалізації, вони актуалізуються у вигляді текстів [5: 15].

Жоден політичний режим не може існувати без комунікації. Мова необхідна для того, щоб переконувати, дати інформацію, накази тощо. Специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає переважно в її дискурсивному характері: більшість політичних дій є речовими діями за своєю природою [6: 18]. І тому не випадково ряд вчених розглядають політичну діяльність як мовленнєву.

На думку О. Шейгал, мова політики, політична комунікація, політичний дискурс – терміни, які в більшості робіт взаємопов'язані. Вона ототожнює

терміни “політичний дискурс” та “політична комунікація”, а мову політики розглядає як структуровану сукупність знаків, які утворюють семіотичний простір політичного дискурсу.

У межах лінгвістичних досліджень О. Шейгал виділяє 3 підходи до вивчення політичного дискурсу:

1) дескриптивний підхід зводиться до класичної методики риторичного аналізу публічних виступів; розглядаються мовна поведінка політиків, мовленнєві засоби, риторичні прийоми та маніпулятивні стратегії;

2) критичний підхід, спрямований на критичне вивчення соціальної моралі, яка виражається у мові чи дискурсі; мовлення розглядається як засіб влади та соціального контролю;

3) когнітивний підхід дає можливість перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації.

Слід зазначити, що в рамках дескриптивного підходу дослідник залишається нейтральним, незалежним експертом, а для критичного аналізу характерна ангажованість дослідження: дослідник відкрито займає сторону тих, хто втратив владу та пригнічених [6: 9].

О. Шейгал, розглядаючи функцію політичного дискурсу, доводить, що основною його функцією є інструментальна – боротьба за владу, заволодіння нею та її збереження. Дана функція є глобальною по відношенню до мови, так як комунікативна функція охоплює мову в цілому. Вищевказана функція проявляється в мобілізації до дій, які стимулюють до їхніх здійснень у формі прямих звернень, лозунгів, закликів, законодавчих актів; з іншого боку – створюючи відповідний емоційний настрій (надія, гордість за країну, впевненість, ворожість, ненависть). Мовленнєві акти також стимулюють відповідні дії, наприклад, погрожуючи застосуванням сили, можна припинити страйк. Найважливішими стимулами політичної діяльності виступають такі мовленнєві акти, як вираження підтримки та довіри.

Д. Грейбер у своїй праці виокремлює такі функції політичного дискурсу:

1) поширення інформації – не менш важлива одиниця політичного дискурсу (information dissemination) по відношенню до народу;

2) визначення порядку денного (agenda setting). Суть цієї функції полягає в контролі за поширенням інформації;

3) проекція в майбутнє та минуле, що заключається у прогнозуванні політики на майбутнє, аналізуючи позитивний чи негативний досвід минулого [6: 35].

Багато лінгвістів, які досліджують політичний дискурс, виділяють ще таку функцію як функцію конструювання мовленнєвої реальності.

Б.Ю. Норман називає цю функцію креативною, характеризуючи її як таке становище справ, при якому мовленнєва сутність виявляється первинною по відношенню до позамовленнєвих [6: 35].

Тісно пов'язана з креативною функцією магічна функція, яка проявляється у формах табу: молитви, клятви, присяги. Віра в магію слова притаманна й сучасній людині, яка є складовою не лише релігійного дискурсу, а й політичного.

Варто відмітити, що мовленнєва реальність може проявлятися двома шляхами: тоталітарним і демократичним. Саме тоталітарно-політичний дискурс за певними параметрами наближається до релігійного. Також ще одним аспектом такого прояву є сприйняття політичного лідера, вождя як божество, який наділений надприродними можливостями.

Таким чином, найважливішою функцією політичного дискурсу є функція політичної пропаганди, переконання та впливу. Дискурс, це – суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі, стилі і формування такої суспільної думки, що потрібна для автора дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. - М.: Гнозис, 2004. – 390с.

2. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – 336 с.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – П.: Довкілля-К, 2010. – 844с.
4. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 280с.
5. Миронова Н.Н. Дискурс – анализ оценочной семантики: Учебное пособие по языкознанию. – М.: Тезаурус, 1997. – 158с.
6. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: Гнозис, 2004. – 326с.